

vrijetijdstudies

Gaan we (nog steeds) te ver?

Rene van der Duim
Eva Keller

DIT ARTIKEL IS GEPUBLICEERD IN
VRIJETIJDSTUDIES.

Gaan we (nog steeds) te ver?

Rene van der Duim, Emeritus Professor, Wageningen Universiteit, rene.vanderduim@wur.nl

Eva Keller, MSc Tourism, Society & Environment

Inleiding

Volgens de Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur (2019) vraagt de nauwe relatie van toerisme met onze leefomgeving in brede zin om een grondige herbezinning en politieke afweging van de rol die toerisme in onze samenleving kan en moet spelen. Nu is deze oproep tot herbezinning niet nieuw. In de afgelopen 40 jaar hebben reisorganisaties, overheden, maatschappelijke organisaties (hier verder aangeduid als ngo's) en onderwijs en wetenschap zich – veelal gezamenlijk en met soms met meer, soms met minder succes – gebogen op de mogelijkheden tot duurzaming van de toeristische sector. Dit artikel – onderdeel van een project om de geschiedenis van 40 jaar duurzaam uitgaand toerisme in Nederland vast te leggen¹ – maakt de balans op. We onderscheiden daarbij de periode 1980-2005, uitvoerig gedocumenteerd door Van Wijk (2009a; 2009b) en de periode 2005-2020 (zie Keller, 2021).

1980- 2005

In de eerste 25 jaar is het thema duurzaam toerisme achtereenvolgens geagendeerd, bediscussieerd en vervolgens geleidelijk geïnstitutionaliseerd (zie hiervoor Van Wijk 2009a; 2009b). Vooral vanaf de midden jaren 90 heeft de reissector daarbij haar verantwoordelijkheden genomen, daarin ondersteund (ook in financiële zin) door de overheid.

Opkomst van het thema duurzaam toerisme

Vanaf begin jaren '80 begon iedereen zich druk te maken over toerisme: wetenschappers, bergsporters, reizigers, natuur- en milieuorganisaties, ontwikkelingsorganisaties, de ANWB, en gespecialiseerde reisorganisatoren. Toch duurde het tot 1989 voordat de Algemene Nederlandse Vereniging van Reisondernemingen (ANVR) zich in haar jaarcongres over toerisme in Cyprus voor het eerste uitsprak over duurzaam toerisme. Dit leidt tot de oprichting van een informele werkgroep die tien grondbeginselen over toerisme en milieu opstelde welke in 1992 onderdeel werden van de ANVR-gedragscode. Verder zag de ANVR duurzaam toerisme vooral als een zaak voor de vakantielanden zelf (Van Wijk, 2009a; 2009b).

Gaan we te ver?

De terughoudende houding van de reisindustrie (en de overheid) veranderde toen de Raad voor het Natuurbeheer in 1994 met een zeer kritisch rapport kwam, getiteld *Gaan we te ver?* Daarin stelden zij de hamvraag " *of wij wel zo nodig alles moeten zien en doen wat ons aantrekkelijk en interessant toeschijnt en tot welke prijs daartoe ruimte/vrijheid moet worden geboden*" (Raad voor het Natuurbeheer, 1994: 37).

---

¹ De resultaten van dit project worden in 2022 weergegeven in een website en tijdschrift, o.a. te vinden in de kennisbank van NRIT media en de website van Wageningen University & Research. Een uitgebreide versie van dit artikel is te vinden op de website van NRIT

De overheid nam de kritiek ter harte en organiseerde een jaar later een nationale conferentie over duurzaam toerisme in Kasteel Groeneveld in Baarn. Dit leidde tot de oprichting van de Initiatiefgroep Uitgaand Toerisme, Natuur en Milieu, die in 1996 omgevormd werd tot IDUT (Initiatiefgroep Duurzaam Uitgaand Toerisme). Tegelijkertijd ging ook de ANVR aan de slag met duurzaam toerisme. In 1995 werd de in 1989 opgerichte informele ANVR-werkgroep Duurzaam Toerisme geformaliseerd. Ook werd in dat jaar de eerste ANVR Beleidsnota *Milieu, Toerisme en Recreatie* gepubliceerd (ANVR, 1998: 2). In de drie jaar later verschenen Nota Duurzaam Toerisme II wordt echter geconstateerd dat “de tijd van bewustwording nog lang niet is verstreken” (ANVR, 1998: 2). In de Nota werden voor de periode 1998-2000 11 doelstellingen geformuleerd, waaronder het bevorderen van een productgericht milieuzorgsysteem bij de leden (het zogenaamde PMZ-systeem). Ook al had dit PMZ-systeem nogal wat voeten in de aarde (zie hiervoor Van Marwijk en Van der Duim, 2004; Van der Duim, 2005; Van Wijk, 2009b), het heeft een belangrijke rol gespeeld bij de institutionalisering van duurzaamheid in de toeristische sector.

Vanaf eind jaren '90 barste het van de initiatieven om duurzaam toerisme in de praktijk te brengen. Zo kwamen er keurmerken (zie ook Van der Duim, 2004), websites, een klimaatcompensatieprogramma en publicaties, vooral voor het (hoger beroeps) onderwijs. Ook werden er projecten met de Nederlandse Antillen, Tanzania (door SNV Nederlandse ontwikkelingsorganisatie), de Filipijnen (door NOVIB), Costa Rica (in kader Duurzaam Ontwikkelings Verdrag DOV) en Alpenlanden gestart (zie Van der Duim, 2005; Van Wijk, 2009a). In 1996 stelde de ANVR ook een gedragscode op tegen kindersekstoerisme. Deze initiatieven werden besproken op de sinds 1999 jaarlijkse Groeneveld Conferenties.

2005-2020

In de eerste 25 jaar werd het thema duurzaam toerisme geagendeerd en uitvoering gegeven aan talloze projecten, (ook financieel) ondersteund door verschillende ministeries. Samenwerkende organisaties ontmoeten elkaar regelmatig in het IDUT en de jaarlijkse Groeneveld conferenties. De vijftien jaar daarna kenmerken zich door 5 belangrijke ontwikkelingen en projecten (zie ook Keller, 2021): de omvorming van PMZ naar Travelife, de oprichting van de Travel Foundation, de ontwikkeling van toerisme programma's door ngo's als SNV en IUCN-NL, het IDH-programma en Carmacal.

Op basis van een evaluatie van PMZ in 2008 besloot de ANVR PMZ om te vormen tot een programma DTO (Duurzaam Toeristisch Ondernemen) waarbij ook reisbureaus, en niet alleen touroperators, betrokken zouden worden. Verder werd besloten DTO te koppelen aan Travelife, het gemeenschappelijke duurzaamheidsmanagementsysteem voor Europese touroperators.

Terwijl de ANVR haar interne processen op orde bracht, zorgde tegelijkertijd IDUT vooral voor uitwisseling van kennis en opvattingen en samenwerking tussen overheid, reisorganisatoren, ANVR, ngo's en onderwijs- en onderzoeksinstituten. Een van de uitkomsten was de oprichting in december 2007, naar Engels voorbeeld, van de Travel Foundation Nederland (TFNL). De initiële ontwikkeling van de TFNL werd de eerste 2 jaar gefinancierd door het Ministerie van LNV en EZ, IUCN NL en haar oprichtingspartners. De Stichting slaagde er echter niet in een stabiele financiële basis te creëren en werd daarom in 2010 weer opgeheven.

Ook ngo's als Cordaid, Wereld Natuur Fonds (WNF), SNV Nederlandse Ontwikkelingsorganisatie en de International Union for Conservation of Nature (IUCN-NL) ontwikkelden tal van projecten op het gebied

---

van toerisme, daartoe in staat gesteld door overheidsfinanciering. In 2010 telde SNV Nederlandse Ontwikkelingsorganisatie 60 nationale en internationale toerismeadviseurs in 25 landen. Veranderingen in ontwikkelingsdiscoursen en beleid leidde er toe dat toerisme in 2011 werd afgebouwd als ontwikkelingspraktijk (Hummel en van der Duim, 2012). IUCN NL financierde via een micro-financieringsprogramma tussen 2002 en 2006 27 projecten. Daarna verlengde IUCN NL hun programma voor “biodiversiteit en toerisme” met 3 jaar, waardoor de organisatie het programma kon voortzetten.

Om de transitie naar duurzame handelsketens op te schalen en te versnellen werd rond 2008 het “Initiatief Duurzame Handel” (IDH) opgericht (IDH, 2021). Opname van toerisme in het ontwikkelingsprogramma van de IDH resulteerde in de keuze voor 2 projecten halverwege 2008: in Brazilië en Tanzania. Het project in Tanzania (gericht op afval) strandde al snel vanwege allerlei uitvoeringsproblemen. Het Brazilië project (gericht op kinderprostitutie), in nauwe samenwerking met Plan Nederland en TUI Nederland, werd wel een succes. Om meer touroperators over te halen mee te doen vond in 2009 een heroriëntatie van bestemmingslanden plaats (naast Brazilië en Tanzania nu ook Turkije, Egypte, Thailand, Kenia) en om meer impact op de bestemming te hebben, werd besloten het programma vooral te richten op het verduurzamen van accommodaties in die bestemmingslanden middels Travelife. De coördinatie van IDH door IDUT en Travel Foundation verschoof naar de ANVR. In 2010 waren in totaal 10 ANVR-touroperators betrokken bij IDH. Mede door het ontbreken van financiële toezeggingen werd het IDH-toerisme programma echter al in 2013 beëindigd.

Inmiddels had ook de klimaatcrisis een hogere plaats op de duurzaamheidsagenda gekregen. Alhoewel organisaties als Trees for Travel (nu Trees for All) en Stichting Face al sinds 1999 bezig waren met klimaatcompensatie programma's, werd na de eeuwwisseling duidelijk dat er meer nodig was. Een initiële 2-jarige (2010-2011) samenwerking tussen Sawadee en het Centre for Sustainable Tourism and Transport (CSTT) werd in 2013 opgeschaald in het “CARMATOP” project, gericht op het ontwikkelen van een CO2-managementstrategie voor de reisindustrie. CARMATOP eindigde in 2016 met de introductie van de nieuwe rekenmachine voor CO2 uitstoot (CARMACAL). Touroperators konden de tool gebruiken om de CO2-voetafdruk van hun productportfolio te berekenen, en aanpassingen te doen om die voetafdruk te verkleinen (Buijtendijk et al., 2018). De meeste reisorganisatoren hebben CARMACAL uiteindelijk alleen gebruikt voor berekeningen ten behoeve van CO2 compensatie – een vorm van klimaatadaptatie – en niet voor klimaatmitigatie, wat oorspronkelijk de bedoeling was. Wel besloot een aantal koplopers op basis van CARMACAL berekeningen - klimaatcompensatie op te nemen in de reissom door een collectief contract te sluiten met de Zwitserse organisatie South Pole. Het idee om op basis van CARMACAL ook een milieu label voor consumenten te ontwikkelen is nooit gerealiseerd (Buijtendijk et al, 2018).

Van de vijf belangrijkste projecten bestaat anno 2020 alleen nog DTO/Travelife. Door het veranderen van subsidievoorwaarden werd IUCN-NL genoodzaakt in 2014 het IDUT-secretariaat aan MVO Nederland over te dragen. De verankering van duurzaam toerisme binnen het breder platform MVO heeft echter niet de gewenste resultaten opgeleverd. Door het terugtreden van ngo's en overheid werd uitwisseling beperkt tot een steeds kleiner aantal touroperators en onderwijsinstellingen. Door de enorme verliezen als gevolg van COVID 19 hebben ook touroperators hun lidmaatschap van MVO-toerisme opgezegd, wat per 1 juli 2020 het einde van dit netwerk heeft betekend. Wat ooit in de negentiger jaren is begonnen als Initiatiefgroep Uitgaand Toerisme, Natuur en Milieu is daarmee verdwenen. Ook heeft de ANVR afscheid moeten nemen van haar duurzaamheidscoördinator.

Wat nu resteert zijn drie campagnes: tegen de seksuele exploitatie van kinderen in de toerismesector, richtlijnen voor dierenwelzijn en de Plastic Pledge. Bij deze drie uitzonderingen gaat het om acties gericht op het oplossen van voor de reissector concrete en tastbare problemen, met duidelijke doelstellingen en aanpak, ondersteund door op die terreinen actieve ngo's. De seksuele exploitatie van kinderen in toerisme staat goed op de kaart via internationale campagnes (dontlookaway.report) en programma's en samenwerking met toeristische ondernemingen in Nederland en bestemmingslanden in de Tourism Child Protection Code (thecode.org). Ook dierenwelzijn staat hoog op de agenda. Zowel internationale brancheorganisaties als de ANVR hebben richtlijnen voor touroperators opgesteld. Tenslotte initieerde MVO Nederland in september 2019 de International Tourism Plastic Pledge met inmiddels 215 ondertekenaars.

Conclusie

De afgelopen 40 jaar heeft ons geleerd dat samenwerking tussen verschillende partijen (reisorganisatoren, overheden, ngo's, kennisinstellingen) essentieel is voor verduurzaming van de sector. Deze samenwerking heeft geleid tot bewustwording en agendering van en veel informatie over hoe toerisme moet omgaan met vraagstukken op het gebied van bijvoorbeeld dierenwelzijn, de seksuele exploitatie van kinderen in toerisme, plastic, water- en energiegebruik, CO2 uitstoot of armoedebestrijding. Maar ondanks alle goede bedoelingen is in de laatste 15 jaar vooral sprake geweest van kortlopende projecten (zoals IDH en TFNL) die door gebrek aan financiering vanuit de toeristische sector en een terugtrekkende overheid een vroege dood stierven en van vormen van symptoombestrijding die meer structurelere oplossingen uit het zicht houden. Systeemveranderingen van binnenuit zijn dan ook voorlopig niet te verwachten.

Zijn we daarmee min of meer weer terug bij af? Wellicht heeft toegenomen consumentenbewustzijn over natuur, milieu en gezondheid, mede door ervaringen tijdens de COVID-19 pandemie, gevolgen voor de manier waarop we (willen) reizen. Ook is het thema duurzaam toerisme inmiddels goed verankerd in het hoger beroeps en universitair onderwijs en maken steeds meer bestemmingen zich zorgen over een toekomst met te veel of te weinig (in 2020 en 2021) bezoekers (zie ook Raad voor..., 2020). Maar vooralsnog ontbreekt een infrastructuur (netwerk, geld; menskracht) om nieuwe (en grote) stappen te zetten. Echter, wat alom wordt gezien als de 'olifanten in de kast' (de klimaat- en biodiversiteitscrises) zullen de sector noodzakelijk opnieuw duurzaam toerisme te omarmen. De discussie Gaan we te Ver? is daarmee nog even actueel als in 1994.

Literatuur

- ANVR (1998). Het Milieu: wat doen we er aan? Nota Duurzaam Toerisme II. Baarn: ANVR
- Buitendijk, H, Blom, J., Vermeer, J. en Van der Duim, V.R.,(2018) Eco-innovation for sustainable tourism transitions as a process of collaborative co-production: the case of a carbon management calculator for the Dutch travel industry. *Journal of Sustainable Tourism*, 26(7)1222–1240
- Hummel, J., & van der Duim, R. (2012). Tourism and development at work: 15 years of tourism and poverty reduction within the SNV Netherlands Development Organisation. *Journal of Sustainable Tourism*, 20(3), 319-338.
- Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur (2020). Waardevol Toerisme. Onze leefomgeving verdient het. Den Haag: Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur. Zie: https://rli.nl/sites/default/files/rli_advies_waardevol_toerisme_onze_leefomgeving_verdient_het.pdf
- Keller, E. (2021), Sustainable tourism, preaching or practicing? Investigating Dutch tour operators and the development of sustainable outbound tourism in Netherlands between 2005 - 2020. MSc-scriptie. Wageningen: Wageningen University & Research
- Van der Duim, V.R. (2004). Over de zin en onzin van ecolabels. *Vrijtijdsstudies*, 22 (2) 86-87

-
- Van der Duim, V.R. (2005). Tourismscapes. Proefschrift. Wageningen University & Research
- Van Marwijk, R.B.M. en Van der Duim, V.R. (2004). Met vallen en opstaan: de invoering van PMZ bij Nederlandse touroperators. *Vrijetijdstudies* 22 (4): 21-32
- Van Wijk, J. (2009a). Moving beyond Heroes and Winners. Institutional Entrepreneurship in the Outbound Tour Operations Field in the Netherlands, 1980-2005. PhD thesis. Amsterdam: VU University of Amsterdam
- Van Wijk, J. (2009b). Voorbij Helden en Winnaars. Institutioneel Ondernemerschap in de Nederlandse Uitgaande Touroperating Industrie, 1980-2005. Utrecht

Kennisplatform NRIT

NRIT.nl is hét kennisplatform voor professionals werkzaam binnen recreatie, toerisme en vrije tijd. De redactie verzorgt op dit platform het dagelijkse nieuws en exclusieve achtergrondartikelen op uw vakgebied.

Wij geven inzicht in uw branche, waar de ontwikkelingen elkaar snel opvolgen. De redactie selecteert en bewerkt alle relevante gebeurtenissen in voor u direct toepasbare nieuwsberichten en achtergrondartikelen. Zo kunt u meteen inspelen op de belangrijkste trends, ontwikkelingen en innovaties in de totale gastvrijheidseconomie.

Complete vakinformatie

Alle artikelen die in onze vaktijdschriften **Recreatie & Toerisme** en **Vrijtijdsstudies** verschijnen, vindt u op ons platform aangevuld met dagelijks vaknieuws, blogs, een vakagenda en NRIT-events. Op NRIT.nl is een beperkt deel van de content voor iedereen toegankelijk, de meeste nieuwsberichten en artikelen zijn exclusief voor leden beschikbaar. Zij krijgen bovendien elke week de nieuwsbrief NRIT Actueel met daarin een overzicht van alle nieuwe artikelen, nieuwsberichten, de meest recente blogs en een actuele agenda. Ook via twitter houden we u op de hoogte van alle nieuwe ontwikkelingen.

Overzichtelijke indeling met grote database voor vrij zoeken

Een uitstekend doorzoekbare database met meer dan 40.000 berichten en artikelen staat 24 uur per dag tot uw beschikking! Nieuws en artikelen uit de diverse deelsectoren van de gastvrijheidseconomie zijn in herkenbare topics gegroepeerd, zodat u altijd overzicht heeft in de voor u relevante thema's.

5 voordelen van het lidmaatschap!

1. Altijd, onbeperkt en volledig toegang tot het NRIT Media Vrijtijdsplatform met duizenden artikelen en nieuwsberichten over recreatie, toerisme en vrije tijd;
2. Wekelijkse nieuwsbrief in uw eigen mailbox met een samenvatting van het belangrijkste branchenieuws;
3. Toegang tot de volledige content van Recreatie & Toerisme en Vrijtijdsstudies;
4. Lid van de grootste Nederlandse kenniscommunity op het gebied van de gastvrijheidseconomie;
5. Korting op bijeenkomsten en vakliteratuur.

